

Роль вищих органів державної влади у сфері видання нормативно-правових актів підзаконного характеру

The role of state authorities in the sphere of publication of subordinate legal acts

Леонід Могілевський

Ключові слова:

вищі органи державної влади, правовий акт, підзаконний нормативно-правовий акт, постанова.

Key words:

higher state authorities, legal act, subordinate legal act, ordinance.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Трудове право є важливою галуззю в системі національного права України. Відносини у сфері зазначеної галузі права регулюються великою кількістю нормативно-правових актів, серед яких важлива роль відводиться підзаконним нормативно-правовим актам. Незважаючи на те, що вони лише конкретизують законодавчі приписи та їх трактування або встановлення первинних норм, це не говорить про їх меншу юридичну обов'язковість. Підзаконні нормативно-правові акти мають необхідну юридичну силу. Правда, їх юридична сила не має такої ж загальності та верховенства, як це властиво законам. Однак вони займають важливе місце у всій системі нормативного регулювання, оскільки забезпечують виконання законів шляхом конкретизованого нормативного регулювання всього комплексу суспільних відносин. Зазначені правові акти можуть ухвалюватися різними органами державної влади, проте у нашому дослідженні ми присвяtimo увагу саме ролі вищих органів державної влади у сфері видання нормативно-правових актів підзаконного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковане розв'язання проблеми, та виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Проблематиці видання нормативно-правових актів підзаконного характеру присвячували увагу Г.А. Василевич, Л.М. Горбунова, С.А. Іванов, М.І. Матузов, А.В. Малько, О.В. Петришин, І.М. Погрібний, О.Ф. Скакун, В.М. Хропанюк та багато інших дослідників. Проте, на нашу думку, недостатньо уваги приділено ролі вищих органів державної влади у сфері видання нормативно-правових актів підзаконного характеру.

Саме тому **мета статті** – визначити роль вищих органів державної влади у сфері видання нормативно-правових актів підзаконного характеру

Виклад основного матеріалу. У юридичній енциклопедичній літературі зазначають, що підзаконні нормативно-правові акти – це акти, прийняті компетентними органами державної влади чи уповноваженими державою іншими суб'єктами на підставі закону, відповідно до закону й у порядку його виконання¹.

Дещо схоже, але більш розширене визначення сутності досліджуваного поняття надає в підручнику «Теорія держави і права (Енциклопедичний курс)» О.Ф. Скакун. На думку вченої, підзаконний нормативно-правовий акт – це нормативний акт, що видається на основі закону, відповідно до закону та спрямований на його виконання шляхом конкретизації законодавчих приписів або встановлення первинних норм. Підзаконні нормативно-правові акти, наголошує науковець, різняться за своєю юридичною силою, що залежить від статусу органів держави, які видають ці акти, їх компетенції, а також від характеру та призначення самих актів. Підзаконність нормативно-правових актів означає відповідність нормативно-правових актів не лише законам, але й іншим актам, що мають більш високу юридичну силу. Акт нижчої державної

¹ Сучасна правова енциклопедія / [О.В. Зайчук, О.Л. Копилenko, В.С. Ковальський та ін.] ; за заг. ред. О.В. Зайчука ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 408 с.

інстанції має знаходитись не лише «під законом», а й «під» нормативними актами всіх вищих державних органів, яким він покликаний відповідати².

Провідними суб'єктами, що володіють компетенцією з видання нормативно-правових актів підзаконного характеру, у тому числі задля врегулювання трудових і пов'язаних із ними правовідносин, є вищі органи державної влади: Верховна Рада України, Президент України та Кабінет Міністрів України. У науково-правових колах увага звертається на те, що акти вищих органів влади – це підзаконні нормативні акти, які містять первинні (вихідні) норми, що встановлюють загальні основи правового регулювання. Такі акти можуть видаватися безпосередньо на основі Конституції, й у цьому аспекті вони є близькими до законів³.

Розглядаючи підзаконні акти Верховної Ради України як структурні елементи системи джерел трудового права, слід зазначити, що такі акти є правовою формою реалізації компетенції законодавчого органу⁴. Вони ухвалюються у формі постанов Верховної Ради України, у межах яких можуть бути вирішені будь-які питання загальноправового характеру, окрім тих, що у випадках, передбачених чинним національним законодавством України, можуть бути вирішені виключно законами.

Так, відповідно до ст. 92 Конституції України винятково законами України визначаються:

- права та свободи людини й громадянина, гарантії цих прав і свобод;
- основні обов'язки громадянина;
- громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства;
- права корінних народів і національних меншин;
- порядок застосування мов; засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору, організації та експлуатації енергосистем, транспорту та зв'язку;
- основи соціального захисту, форми та види пенсійного забезпечення;
- засади регулювання праці та зайнятості, шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства;
- виховання, освіти, культури й охорони здоров'я; екологічної безпеки; правовий режим власності;
- правові засади та гарантії підприємництва;
- правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання;
- засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи;
- засади регулювання демографічних і міграційних процесів;
- засади утворення та діяльності політичних партій, інших об'єднань громадян, засобів масової інформації;
- організація та діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації державної статистики й інформатики;
- територіальний устрій України;
- судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи, організація та діяльність прокуратури, органів дізнання й слідства, нотаріату, органів та установ виконання покарань;
- основи організації та діяльності адвокатури;
- засади місцевого самоврядування;
- статус столиці України;
- спеціальний статус інших міст;
- основи національної безпеки, організації Збройних Сил України та забезпечення громадського порядку;
- правовий режим державного кордону;
- правовий режим воєнного та надзвичайного стану, зон надзвичайної екологічної ситуації;
- організація та порядок проведення виборів і референдумів;
- організація та порядок діяльності Верховної Ради України, статус народних депутатів України;
- засади цивільно-правової відповідальності;

² Скаун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : [підручник] / О.Ф. Скаун. – Видання 2-е, перероблене і доповнене. – Харків : Еспада, 2009. – 752 с.

³ Скаун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : [підручник] / О.Ф. Скаун. – Видання 2-е, перероблене і доповнене. – Харків : Еспада, 2009. – 752 с.

⁴ Юридична енциклопедія : в 6 т. / [Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998 – . – Т. 1 : А–Г. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2011. – 656 с.

- діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, і відповідальність за них⁵.

Прикладом постанов Верховної Ради України як структурних елементів системи джерел трудового права можна назвати такі:

- Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан дотримання конституційних гарантій трудових прав громадян» від 15 січня 2009 р. № 892-VI, положення якої спрямовані на надання додаткових рекомендацій Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України у сфері формування та реалізації державної трудової політики, а також необхідності ратифікації ряду міжнародно-правових актів у сфері праці⁶;
- Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про хід виконання в Україні Європейської соціальної хартії (переглянутої)» від 18 грудня 2008 р., у рамках якої було наголошено на тому, що ратифікація Хартії та особливо дотримання її норм і стандартів є однією з умов успішної реалізації європейських прагнень України, що вимагає конструктивного співробітництва Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади та сторін соціального діалогу⁷;
- Постанова Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Українська трудова міграція: стан, проблеми та шляхи їх вирішення» від 5 листопада 2013 р., положення якої містять рекомендації Президенту України, Верховній Раді України, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини та Кабінету Міністрів щодо необхідності посилення наявних і вжиття нових заходів, направлених на розв'язання основних проблемних питань у сфері трудової міграції, а також необхідності ратифікації міжнародно-правових актів у цій сфері⁸.

Такі підзаконні структурні елементи системи джерел трудового права, як постанови Верховної Ради України, направлені на розв'язання нагальних проблем у сфері трудових та пов'язаних із ними правовідносин.

Наступною групою підзаконних нормативно-правових актів, які входять до системи джерел трудового права України, є акти Президента України. Так, відповідно до ст. 106 Конституції України Президент України на основі й з метою виконання Конституції та законів України видає укази та розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України⁹. При цьому, як зазначають у юридичній енциклопедичній літературі, розпорядження являють собою різновид підзаконних актів, що видаються з оперативних та інших поточних питань державного будівництва, економічного розвитку, сфери культури тощо.

Розпорядження – це одна з форм управлінського рішення, акт державного управління, що має волевий, владний характер і видається компетентним органом чи його посадовими особами в порядку, встановленому законом або іншим нормативно-правовим актом, та є обов'язковим для суб'єктів, яким він адресований¹⁰. Як впливає з аналізу Положення «Про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України», затвердженого указом Президента України від 15 листопада 2006 р. 970/2006, розпорядженнями Президента України оформляються рішення про:

- надання доручень, рекомендацій щодо здійснення заходів, розгляду, вирішення питань рішення про підтримку Президентом України культурно-мистецьких та інших заходів;
- проведення переговорів, підписання міжнародних договорів України, надання повноважень на ведення переговорів, на підписання міжнародних договорів України, відповідних директив делегації чи представників України;
- оперативні, організаційні та кадрові питання;

⁵ Конституція України : від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

⁶ Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан дотримання конституційних гарантій трудових прав громадян» : Постанова Верховної Ради України від 15 січня 2009 р. № 892-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 28. – Ст. 370.

⁷ Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про хід виконання в Україні Європейської соціальної хартії (переглянутої)» : Постанова Верховної Ради України від 18 грудня 2008 р. № 773-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 23. – Ст. 285.

⁸ Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Українська трудова міграція: стан, проблеми та шляхи їх вирішення» : Постанова Верховної Ради України від 5 листопада 2013 р. № 680-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 22. – Ст. 850.

⁹ Конституція України : від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

¹⁰ Юридична енциклопедія : в 6 т. / [Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 5 : П–С. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2003. – 736 с.

- призначення на посади та звільнення з посад помічників, референтів Президента України;
- внесення змін до розпоряджень Президента України, визнання такими, що втратили чинність, розпоряджень Президента України;
- винесення на обговорення громадськості проектів законів, які передбачаються для внесення Президентом України на розгляд Верховної Ради України, проектів актів Президента України¹¹.

З аналізу вищенаведеного переліку рішень Президента України, які оформляються у вигляді його розпоряджень, випливає, що такий підзаконний акт не містить норм права, а тому не може бути розглянутий як структурний елемент системи джерел трудового права. Указами Президента України відповідно до згаданого вище Положення оформляються рішення, зокрема, про:

- призначення всеукраїнського референдуму щодо змін Конституції України, проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою;
- призначення позачергових виборів до Верховної Ради України; припинення повноважень Верховної Ради України;
- зупинення дії актів Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
- скасування актів Ради міністрів Автономної Республіки Крим, рішень голів місцевих державних адміністрацій;
- введення в Україні або в окремих її місцевостях надзвичайного стану, оголошення окремих місцевостей України зонами надзвичайної екологічної ситуації;
- прийняття до громадянства України та припинення громадянства України, надання притулку в Україні;
- створення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, їх ліквідацію, реорганізацію;
- введення в дію рішень Ради національної безпеки і оборони України;
- внесення змін до указів Президента України, визнання такими, що втратили чинність, указів Президента України, офіційне тлумачення актів Президента України¹².

Проаналізувавши вищенаведений перелік питань, що вирішуються шляхом прийняття указу Президента України, ми дійшли висновку щодо нормативного характеру таких актів, оскільки після їх ухвалення виникають, змінюються, знаходять свій розвиток і припиняються відповідні суспільні відносини, у тому числі пов'язані з реалізацією права на працю. Більш того, як зауважують у науково-правових колах, про нормативний характер указів Президента України свідчить те, що вони:

- посідають пріоритетне місце в ієрархії підзаконних нормативних актів;
- характеризуються багатоаспектністю й об'ємністю регулювання суспільних відносин залежно від масштабності функцій і повноважень Президента;
- є загальнообов'язковими на всій території країни;
- відповідають Конституції й іншим законам держави;
- сполучають одноособовий порядок ухвалення з колегіальністю підготовки, попереднього розгляду, посвідчення та відповідальності за виконання.

Яскравими прикладами указів Президента України як структурних елементів системи джерел трудового права України можуть бути такі його акти:

- Указ Президента України «Про запровадження на території України регіональних графіків початку робочого дня» від 26 квітня 1995 р. № 334/95, який було ухвалено з метою створення сприятливих умов для життєдіяльності людей і поліпшення режиму енергоспоживання на основі найповнішого використання світлої частини доби¹³;

¹¹ Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України : Указ Президента України від 15 листопада 2006 р. № 970/98 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 47. – Ст. 3123.

¹² Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України : Указ Президента України від 15 листопада 2006 р. № 970/98 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 47. – Ст. 3123.

¹³ Про запровадження на території України регіональних графіків початку робочого дня : Указ Президента України від 26 квітня 1995 р. № 334/95 // Урядовий кур'єр. – 1995. – № 64.

- Указ Президента України від 25 грудня 2000 р. № 1375/2000, яким було схвалено «Концепцію дальшого реформування оплати праці в Україні з метою визначення напрямів і механізмів підвищення рівня заробітної плати та відновлення її основних функцій»¹⁴;
- Указ Президента України «Про додаткові заходи із забезпечення гарантій реалізації прав і законних інтересів дітей» від 1 червня 2013 р. № 312/2013, яким Міністерству освіти і науки України, Міністерству культури України, Міністерству молоді та спорту України було доручено опрацювати питання щодо визначення нових підходів до підготовки педагогічних працівників, тренерів-викладачів, спеціалістів та інших працівників позашкільних навчальних закладів та їх професійного розвитку, зокрема запровадження у вищих педагогічних навчальних закладах і вищих навчальних закладах сфери культури спеціалізації «позашкільна освіта»¹⁵;
- Указ Президента України «Про вдосконалення регулювання у сфері зайнятості населення та ринку праці в Україні» від 11 липня 2005 р. № 1073/2005, який було прийнято задля подолання негативних тенденцій у сфері зайнятості населення та на ринку праці в Україні, створення належних умов для гідної праці як основи зростання добробуту населення, розвитку трудового потенціалу, підвищення ефективності системи соціального захисту населення від безробіття¹⁶.

Отже, нормативні укази Президента України посідають провідне місце в системі джерел трудового права України, оскільки на підзаконному рівні правового регулювання визначають, зокрема, основні напрямки розвитку державної трудової політики.

Особливе місце серед інших структурних елементів системи джерел трудового права України посідають акти органів виконавчої влади, найвищим серед яких є Кабінет Міністрів України. Так, відповідно до ст. 113 Конституції України Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади. При цьому Кабінет Міністрів України відповідальний перед Президентом України та Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України в межах, передбачених Конституцією. У своїй діяльності Кабінет Міністрів України керується Конституцією та законами України, а також указами Президента України й постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України¹⁷. Основним нормативно-правовим актом, що детально визначає правовий статус вищенаведеного органу виконавчої влади, є Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 27 лютого 2014 р., у ст. 1 якого зазначено, що Кабінет Міністрів України (Уряд України) здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим і місцеві державні адміністрації, спрямовує, координує та контролює діяльність цих органів.

Як випливає з аналізу ст. 49 вищенаведеного закону, Кабінет Міністрів України на основі та з метою виконання Конституції та законів України, актів Президента України, постанов Верховної Ради України, ухвалених відповідно до Конституції та законів України, видає обов'язкові для виконання акти – постанови та розпорядження¹⁸. Акти Кабінету Міністрів України – це юридична форма рішень органів виконавчої влади, які видаються на підставі та з метою виконання Конституції й інших законів України і через які реалізуються функції та компетенція цих органів. Вищенаведені акти є видом правових актів держави й обов'язкові до виконання всіма, кому вони адресовані. Територіальний масштаб дії таких актів залежить від виду та характеру компетенції відповідного органу виконавчої влади¹⁹.

При цьому слід зазначити, що в ч. 4 ст. 3 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» встановлено, що акти Кабінету Міністрів України підлягають обов'язковому оприлюдненню відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року²⁰, у положеннях якого також встановлено, що оприлюднення публічної інформації є однією з основних гарантій і принципів забезпечення права

¹⁴ Про Концепцію дальшого реформування оплати праці в Україні : Указ Президента України від 25 грудня 2000 р. № 1375/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 52. – Ст. 2257.

¹⁵ Про додаткові заходи із забезпечення гарантій реалізації прав та законних інтересів дітей : Указ Президента України від 1 червня 2013 р. № 312/2013 // Офіційний вісник Президента України. – 2013. – № 16. – Ст. 505.

¹⁶ Про вдосконалення регулювання у сфері зайнятості населення та ринку праці в Україні : Указ Президента України від 11 липня 2005 р. № 1073/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 28. – Ст. 1614.

¹⁷ Конституція України : від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

¹⁸ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 22. – Ст. 222.

¹⁹ Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998 – . – Т. 1 : А–Г. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2011. – 656 с.

²⁰ Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 22. – Ст. 222.

доступу до неї²¹. Акти Кабінету Міністрів України нормативного характеру видаються у формі постанов Кабінету Міністрів України. У свою чергу, акти Кабінету Міністрів України з організаційно-розпорядчих та інших поточних питань видаються у формі розпоряджень Кабінету Міністрів України²², а значить, такі акти не містять норм права й не можуть бути включені до системи джерел трудового права як структурні елементи. Отже, основним підзаконним нормативно-правовим актом Кабінету Міністрів України, за допомогою якого здійснюється правове регулювання трудових і пов'язаних із ними правовідносин, є постанова.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Зазначимо, що Кабінет Міністрів України під час здійснення своєї діяльності ухвалює чимало постанов, велика кількість яких може бути розглянута як структурні елементи системи джерел трудового права України. А тому вищенаведені акти можна класифікувати за таким критерієм, як предмет їхнього правового регулювання відповідної сфери трудових і пов'язаних із ними правовідносин. Зокрема, Кабінет Міністрів України ухвалює акти, дії яких стосуються таких інститутів трудового права, як:

- оплата праці та надання грошової допомоги
- інститути, дія яких направлена на подолання безробіття та сприяння зайнятості населення

Отже, постанови Кабінету Міністрів України посідають особливе місце серед інших структурних елементів системи джерел трудового права України, зокрема підзаконних актів вищих органів державної влади, оскільки є найчисельнішими серед них.

Анотація

У статті на основі наукових поглядів вчених досліджено теоретичні підходи щодо тлумачення поняття підзаконного нормативно-правового акта. Зазначено, що підзаконні нормативно-правові акти посідають важливе місце у всій системі нормативного регулювання, оскільки забезпечують виконання законів шляхом конкретизованого нормативного регулювання всього комплексу суспільних відносин. Наголошено, що провідними суб'єктами, які мають компетенцію з видання нормативно-правових актів підзаконного характеру, у тому числі для врегулювання трудових і пов'язаних із ними правовідносин, є вищі органи державної влади.

Summary

The article, based on scientific views of scientists, the theoretical approaches to the interpretation of the concept of «by-legal act» Indicated that subordinate regulations play an important role in the whole system regulation, as enforce laws specified by regulation the whole complex of social relations. Emphasized that the leading actors possessing competence of the publication of regulations by-character, including for the settlement of labor and related relations, are the highest state authorities.

²¹ Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.

²² Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 22. – Ст. 222.

Використана література:

1. Сучасна правова енциклопедія / [О.В. Зайчук, О.Л. Копиленко, В.С. Ковальський та ін.] ; за заг. ред. О.В. Зайчука ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 408 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс) : [підручник] / О.Ф. Скакун. – Видання 2-е, перероблене і доповнене. – Харків : Еспада, 2009. – 752 с.
3. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 1 : А–Г. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2011. – 656 с.
4. Конституція України : від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
5. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан дотримання конституційних гарантій трудових прав громадян» : Постанова Верховної Ради України від 15 січня 2009 р. № 892-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 28. – Ст. 370.
6. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про хід виконання в Україні Європейської соціальної хартії (переглянутої)» : Постанова Верховної Ради України від 18 грудня 2008 р. № 773-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 23. – Ст. 285.
7. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Українська трудова міграція: стан, проблеми та шляхи їх вирішення» : Постанова Верховної Ради України від 5 листопада 2013 р. № 680-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 22. – Ст. 850.
8. Юридична енциклопедія : в 6 т. / [Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 5 : П–С. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2003. – 736 с.
9. Про Положення про порядок підготовки та внесення проектів актів Президента України : Указ Президента України від 15 листопада 2006 р. № 970/98 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 47. – Ст. 3123.
10. Про запровадження на території України регіональних графіків початку робочого дня : Указ Президента України від 26 квітня 1995 р. № 334/95 // Урядовий кур'єр. – 1995. – № 64.
11. Про Концепцію дальшого реформування оплати праці в Україні : Указ Президента України від 25 грудня 2000 р. № 1375/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 52. – Ст. 2257.
12. Про додаткові заходи із забезпечення гарантій реалізації прав та законних інтересів дітей : Указ Президента України від 1 червня 2013 р. № 312/2013 // Офіційний вісник Президента України. – 2013. – № 16. – Ст. 505.
13. Про вдосконалення регулювання у сфері зайнятості населення та ринку праці в Україні : Указ Президента України від 11 липня 2005 р. № 1073/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 28. – Ст. 1614.
14. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 22. – Ст. 222.
15. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 32. – Ст. 314.

Леонід Могілевський,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
Харківського національного університету внутрішніх справ